

ETICA RĂZBOIULUI

Autor: Redacția Syntopic | 2 mai 2023

Un articol scris de Corneliu Trofim, student la Facultatea de Filozofie, Universitatea din București, pentru stagiul de practică organizat în parteneriat cu redacția Syntopic.

Perioada relativ lungă de pace care a cuprins lumea occidentală, până la acest tragic război, atât de aproape de noi, a creat impresia, poate naivă, că pacea e starea ordinară a relațiilor dintre state, deși o cercetare mai atentă și obiectivă ne-ar releva faptul că antagonismele sunt de fapt foarte frecvente între state. Voi susține chiar că statele se află într-o continuă și ubicuă stare de „război al tuturor împotriva tuturor” (*bellum omnium contra omnes*), dacă extrapolăm ideea teoriei contractului social a lui Hobbes la scala relațiilor internaționale. Această idee se susține mai ales dacă avem în vedere că tratatele internaționale reprezintă un mijloc mult prea fragil pentru a garanta liniștea și pacea, întrucât un acord nu poate elimina definitiv posibila propensiune agresivă și transgresivă a unui stat, iar singura cale prin care s-ar putea bloca o eventuală agresiune ar fi tot printr-un act de forță. Prin urmare, este limpede că lipsește o autoritate desăvârșită care să guverneze comportamentul statelor și că acestea se află într-o tensiune constantă. Dar acest fapt nu trebuie înțeles ca o constatare pesimistă, ci mai degrabă o luare de seamă a realității în care ne situăm. Mai mult decât atât, țările dezvoltate au demonstrat că se poate trăi și în pace, prin uniune și acceptarea diversității, deși această realitate pare încă o utopie pentru țările urgisite și îndepărtate de suflul lumii occidentale.

De aceea, în cele ce urmează voi prezenta o teorie care s-ar ralia la această realitate tragică, oferind o abordare imposibilă și aseptice a unei probleme delicate. O teorie care nu are menirea să încurajeze conflictele, ci, pe de o parte, să evidențieze și mai mult caracterul imund al anumitor războaie; și pe de altă parte, să șteargă vinovăția de pe cei care sunt sortiți să lupte, cel mai probabil, fără voința lor și să formuleze un cadru și criteriile pentru care anumite intervenții ar putea fi permisibile. Prima dată voi prezenta în linii generale teoria eticii războiului, folosind ca surse de bază cărțile lui Michael

Walzer: *Arguing about War și Just and Unjust Wars*. Ulterior, în secțiunile următoare voi prezenta argumentele aduse împotriva acestei teorii și contraargumentele lui Walzer împotriva criticilor săi.

Viziunea utilitaristă asupra eticii războiului

Majoritatea oamenilor educați într-o tradiție bazată pe moralitate și valori fundamentale, cum ar fi sacralitatea vieții, sunt de acord că orice formă de violență este imorală, iar dintre toate formele de violență, războiul este neîndoielnic cea mai atroce.

Istoria ne relevă, prin date concrete, că războiul este un fenomen diluvial, daunele umane și materiale provocate de război sunt de o anvergură mult mai mare decât orice altă catastrofă la care oamenii au fost martori. Doar în secolul trecut, în decursul celor două războaie mondiale, s-au pierdut peste 140 milioane de vieți, în războiul civil din China, peste 9 milioane, iar în războiul civil din Etiopia au fost peste 1 milion de persoane decedate.

Chiar și cu toate aceste date șocante la îndemână, în etică se deliberează în modul cel mai serios pe seama unui subiect cu o denominare aproape oximoronică: etica războiului.

Aparent, nu poate fi nimic moral în oricare formă de violență, dar mai ales în cea mai epuivantă dintre acestea. Totuși, în acest text am să încerc să ofer o alternativă, o posibilitate de a arăta că există o etică a războiului. Dar pentru a putea concilia noțiunile de etică și de război este necesar să aduc în discuție reperele de judecată sau criteriile utilitarismului. Consider că utilitarismul este una din foarte puținele teorii morale care permit validarea acestui concept aparent contradictoriu de etică a războiului. Și aici mă refer la faptul că utilitarismul pledează, foarte superficial spus, pentru principiul *summum bonum* (lat. binele suprem)¹, adică faptele sunt considerate bune proporțional cu tendința lor de a promova fericirea.² În același mod se poate examina și moralitatea războaielor, cercetând dacă există războaie care au adus un bine mult mai mare umanității decât răul care le-a precedat și care a dus la declanșarea acestora.

Distincția război just-război injust

Pentru a aprofunda problematica acestui eseu este necesar să introduc diferența dintre războiul just și războiul injust. Prin termenul „just” mă refer aici la ceea ce este justificat și conform cu dreptatea, iar un război just e acela al cărui deziderat este de a restabili *status-quo-ul ante bellum* (starea de înainte de război). De exemplu, dacă unui stat i-ar fi anexată agresiv o parte din teritoriu, atunci războiul pe care l-ar duce acel stat ar fi unul just, pentru că intervenția acestora ar urmări scopul de a readuce lucrurile care au fost schimbate în mod agresiv și nedrept la starea lor *ante bellum*. Un război injust, pe de altă parte, este acela care urmărește realizarea unor scopuri egoiste, mârșave și al cărui

motiv nu e legitimat de niciun obiectiv eminentemente necesar. Așadar, este limpede că războiul este un fenomen abrutizant și nu ar trebui niciodată considerat ca un mijloc potrivit pentru a soluționa o problemă statală sau inter-statală. Iar dacă se ajunge totuși la un conflict, singurul mod prin care una sau unele din părțile beligerante ar putea fi justificate este ca războiul dus de acestea să fie o ripostare, o apărare legitimă. Cu alte cuvinte, războiul este justificat doar dacă cealaltă opțiune existentă, anume inacțiunea, ar presupune moartea.

De asemenea, un război poate fi etichetat ca fiind just și atunci când motivul actului militar are o cauză justă. Pentru a elimina orice neclaritate, o cauză justă reprezintă, așa cum poate fi înțeles din cuvintele lui Jeff McMahan:

„un obiectiv care satisface două condiții: (1) cauza să poată fi urmărită în mod permisiv de mijloacele de război și (2) dacă cei împotriva cărora se inițiază războiul s-au făcut pasibili moral de a fi atacați militar”.³

Războaiele care nu îndeplinesc aceste criterii sunt considerate injuste. Pentru mai multă claritate, Bertrand Russell enumeră tipurile de războaie care pot fi juste și respectiv injuste. Așadar, există războaie de colonizare, de principiu, de auto-apărare și războaie de prestigiu.⁴ Dintre toate aceste tipuri de războaie, este evident că cele de auto-apărare sunt cele mai juste, pentru că intrarea într-un astfel de război reprezintă strict o necesitate de ultim resort, și nu o dorință, iar cauza este cât se poate de justă: apărarea interesului și integrității naționale.

Bineînțeles, se pot găsi critici chiar și pentru un astfel de război. Dacă observăm atitudinea unor pacifiști radicali sau ai unor adepți ai moralei kantiene – teorie morală care spune că acțiunile noastre ar trebui să fie ghidate de acea maximă pe care trebuie să o transformăm într-o lege universală –, atunci asemenea oameni ar putea spune că războiul, indiferent de circumstanțe, rămâne tot o crimă. Singura alternativă care s-ar putea invoca în argumentul lor este inițierea unui dialog consistent cu partea agresoare, dar nicidecum recurgerea la forță militară. Chiar și sacrificarea unei părți din teritoriu sau orice altă concesie care ar putea fi cerută de agresor ar fi justificată – totul pentru a rămâne impecabili din punct de vedere moral.

Totuși, o astfel de atitudine din partea unui stat agresat ar putea să fie greșită și să genereze probleme morale suplimentare. În parte, pentru că deciziile de o asemenea anvergură sunt luate adesea de o singură persoană sau de un grup restrâns, a căror demnitate și datorie le dictează să acționeze în interes național, iar în cazul inacțiunii ne-ar izbi implacabil întrebarea dacă e mai bună sau morală acceptarea unui destin indezirabil sau încercarea de a riposta. Ca factor decident, oricare altă decizie care contravine interesului național ar putea fi considerată mai imorală decât intrarea în

război. Neimplicarea și ignoranța ar prezenta un delict moral mult mai grav și pentru cei care au depus jurământul și și-au asumat datoria de a-și apăra patria.

Având în vedere cele enunțate mai sus, ideea de etică a războiului este admisibilă, dar doar dacă acceptăm constrângerile care sunt impuse: ca războiul să reprezinte ultimul resort și să urmărească o cauză justă.

Jus ad bellum & jus in bello

Tot ceea ce am afirmat mai sus se referă la o etică care legitimează tot ceea ce precede confruntarea militară propriu-zisă, adică enumerarea condițiilor care validează moral un stat înainte să intre în război. Toate acele criterii constituie un set de reguli numit în termeni de specialitate: *jus ad bellum* (dreptul la război).

În continuare, voi vorbi de o etică ce ține de războiul în sine, de conduita combatanților pe câmpul de luptă, altfel spus: *jus in bello* (dreptul în război).

Cele două seturi de principii, *jus ad bellum* și *jus in bello*, sunt independente logic. Jeff McMahan argumentează că ceea ce soldaților le este permis în timpul războiului este independent de faptul că războiul în care sunt implicați este just sau nu. „Moralitatea lor individuală trebuie să rămână independentă de caracterul moral al războiului în care luptă”.⁵ Principiul *jus in bello* mai statuează că soldaților le este permis moral să omoare, dar doar discriminatoriu, adică să cruțe pe oricine în afara combatanților taberei adverse.

Teoria războiului just, din care derivă cele două principii numite mai sus, este puternic apărată de Michael Walzer împotriva obiecțiilor aduse de pacifiști și realiști. Argumentul lui Walzer sună astfel: „războiul este uneori justificat, iar conduita în timpul războiului este întotdeauna subiect de critică morală”.⁶

Prima propoziție servește drept obiect de critică pentru cei declarați pacifiști din motive evidente. Pentru aceștia, războiul este o crimă indiferent de circumstanțe. Însă a doua parte a argumentului lui Walzer este ceea ce contează în înaintarea demersului meu argumentativ. Realiștii, cei care afirmă lipsa unei etici a războiului, susținând că pe câmpul de luptă nu mai există moralitate și vinovăție, singurul lucru care contează fiind supraviețuirea prin orice mijloace, critică a doua afirmație a argumentului lui Walzer invocând sintagma *inter arma silent leges* („în timp de război, legile sunt tăcute”). Prin această sintagmă, realiștii se referă la faptul că „războiul este o lume aparte, în care viața însăși e pusă în joc, unde natura umană este redusă la formele elementare, unde interesul propriu și necesitatea prevalează”.⁷ În timp ce pacifiștii critică teoria lui Walzer în termeni intuitivi, susținând că este greșit măcar a pretinde că vreun război sau orice act aferent acestuia ar putea avea o urmă de justețe, criticii realiști sunt mai subversivi. Aceștia afirmă că este pur și simplu inutil să vorbim despre moralitatea unui

fenomen care este incompatibil cu înțelegerea noastră despre bine și rău. În accepția realiștilor, războiul este în chip apodictic imoral și dezumanizant, de aceea este incoerentă încercarea de a proiecta o raționalitate prin formularea unui cadru teoretic, așa cum încearcă Walzer, asupra unui fenomen ca războiul, care se sustrage complet de la coordonatele raționalității.

Cu toate acestea, prin formularea unei etici a războiului Walzer nu vrea să sugereze moralizarea războiului, care ar implica facilitarea conflictelor și posibilitatea de a considera unele războaie bune sau juste, după cum consideră criticii teoriei. El sugerează doar că „just” înseamnă justificabil, defensibil, chiar moralmente necesar, având în vedere alternativele.⁸ Adică, există acte de cruzime și agresiune față de care trebuie opusă rezistență. Tocmai în acest sens, al unei rezistențe sau intervenții necesare, un act de forță și chiar un război, poate fi considerat just. Just în măsura în care este justificabil și necesar faptul că s-a procedat astfel. Așadar, teoria eticii războiului nu înseamnă moralizarea acestuia, ci eliminarea stigmatului vinovăției de pe cei care de fapt sunt constrânși să acționeze imoral, deși cauza mai amplă ar putea fi bună, sau cel puțin necesară – salvarea altor vieți sau a propriei vieți.

Concluzie

Desigur, orice teorie este permeabilă și devine cu atât mai criticabilă cu cât subiectul este mai sensibil. De aceea, este și un semn de cutezanță academică să vorbești despre o etică a războiului, care e o problemă ce rezidă în mod semnificativ în concret, din fericire un concret care nu ne este chiar atât de imediat. Iar toate criticile aduse lui Walzer, care alunecă implacabil spre concluzia pripită că acesta ar moraliza războiul și, vai, l-ar face mai facil, doar contribuie la succesul polemic al teoriei sale. Întrucât, pe lângă faptul că toată șarja de critici îl învinuiește pentru un fapt care era și este oricum foarte frecvent, astfel dovedind lipsă de obiectivitate, aceștia și evită în mod poltron înfruntarea unei probleme atât de necesare. Astfel, în loc să ofere obiecții punctuale care ar putea perfecționa teoria și astfel vizarea unor soluții, oponenții eticii războiului doar resping teoria, eliminând orice posibilitate de discuție și perpetuând lipsa unei rezolvări.

NOTE

1. John Stuart Mill, „Considerații generale”, *Utilitarismul*, Valentin Mureșan, București: PAIDEIA, 2003, p. 2. ↑
2. *Ibid.*, 2003, p. 5. ↑
3. Jeff McMahan, „The Morality of Participation in an Unjust War”, *Killing in War*, New York: Oxford University Press, 2009, p. 5. ↑

4. Bertrand Russell, „The Ethics of War”, *The International Journal of Ethics*, 1915, p. 133. ↑
5. Jeff McMahan, „The Morality of Participation in an Unjust War”, *Killing in War*, New York: Oxford University Press, 2009, p. 4. ↑
6. Michael Walzer, „Introduction”, *Arguing about War*, New Haven: Yale University Press, 2012, p. IX. ↑
7. Michael Walzer, „Against ‘Realism’”, *Just and Unjust Wars*, New York: Basic Books, 1997, p. 3. ↑
8. Michael Walzer, „Introduction”, *Arguing about War*, New Haven: Yale University Press, 2012, p. X. ↑

BIBLIOGRAFIE

1. Bertrand Russell, „The Ethics of War”, *The International Journal of Ethics*, 1915, p. 127-142.
2. Jeff McMahan, *Killing in War*, New York: Oxford University Press, 2009.
3. John Stuart Mill, *Utilitarismul*, Valentin Mureșan, București: PAIDEIA, 2003.
4. Michael Walzer, *Arguing about War*, New Haven: Yale University Press, 2012.
5. Michael Walzer, *Just and Unjust Wars*, New York: Basic Books, 1997.

Imagine: Francisco Goya – „War Scene” (1810-1812); Sursa: WikiArt